

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU HISTORIA

III etap edukacyjny: gimnazjum

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Chronologia historyczna.

Uczeń sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki poprzedzania, równoczesności i następstwa; dostrzega zmiany w Życiu społecznym oraz ciągłość w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski; dostrzega w narracji historycznej warstwę informacyjną, wyjaśniającą i oceniającą; wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych; wyjaśnia znaczenie poznawania przeszłości dla rozumienia świata współczesnego.

III. Tworzenie narracji historycznej.

Uczeń tworzy narrację historyczną, integrując informacje pozyskane z różnych źródeł; tworzy krótkie wypowiedzi: plan, notatkę, rozprawkę, prezentację; przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Najdawniejsze dzieje człowieka. Uczeń:

- 1) porównuje koczowniczy tryb życia z osiadłym i opisuje skutki przyjęcia przez człowieka trybu osiadłego;
- 2) wyjaśnia zależności pomiędzy środowiskiem geograficznym a warunkami życia człowieka.

2. Cywilizacje Bliskiego Wschodu. Uczeń:

- 1) lokalizuje w czasie i przestrzeni cywilizacje starożytnej Mezopotamii i Egiptu;
- 2) charakteryzuje strukturę społeczeństwa i system wierzeń w Egipcie;
- 3) wyjaśnia znaczenie pisma i prawa w procesie powstawania państw;
- 4) rozpoznaje typy pisma wykształcone na terenie Mezopotamii i Egiptu.

3. Starożytny Izrael. Uczeń:

- 1) charakteryzuje podstawowe symbole i główne zasady judaizmu;
- 2) wyjaśnia różnicę pomiędzy politeizmem a monoteizmem, odwołując się do przykładów.

4. Cywilizacja grecka. Uczeń:

- 1) wyjaśnia wpływ środowiska geograficznego na gospodarkę i rozwój polityczny starożytnej Grecji;
- 2) umiejscawia w czasie i porównuje system sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w Sparcie i Atenach peryklejskich;
- 3) charakteryzuje czynniki integrujące starożytnych Greków – język, system wierzeń, teatr oraz igrzyska olimpijskie.

5. Cywilizacja rzymska. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie i charakteryzuje system sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w Rzymie republikańskim i cesarstwie;
- 2) wyjaśnia przyczyny i wskazuje skutki ekspansji Rzymu, opisując postawy Rzymian wobec niewolników i ludów podbitych;
- 3) podaje przykłady wpływu kultury greckiej na kulturę rzymską;
- 4) rozróżnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku starożytnego państwa rzymskiego.

6. Dziedzictwo antyku. Uczeń:

- 1) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej antycznego świata w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, architekturze, sztuce, literaturze;
- 2) podaje przykłady osiągnięć cywilizacyjnych antyku, które mają wpływ na cywilizację współczesną.

7. Chrześcijaństwo. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny i rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa;
- 2) wskazuje przyczyny i przykłady prześladowania chrześcijan w państwie rzymskim.

8. Arabowie i świat islamski. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni kierunki i zasięg podbojów arabskich;
- 2) opisuje podstawowe zasady i symbole islamu;

- 3) wyjaśnia rolę Arabów w przekazywaniu dorobku kulturowego pomiędzy Wschodem a Zachodem.

9. Początki cywilizacji zachodniego chrześcijaństwa. Uczeń:

- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni monarchię Karola Wielkiego, Państwo Kościelne oraz Cesarstwo w Europie Zachodniej;
- 2) charakteryzuje działalność Karola Wielkiego i wyjaśnia, na czym polegał renesans karoliński;
- 3) charakteryzuje główne idee uniwersalnego cesarstwa Ottona III;
- 4) opisuje relacje pomiędzy władzą cesarską a papieską w X-XI w.

10. Bizancjum i Kościół wschodni. Uczeń:

- 1) lokalizuje w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie;
- 2) charakteryzuje rolę Bizancjum jako kontynuatora cesarstwa rzymskiego i rozpoznaje osiągnięcia kultury bizantyjskiej (prawo, architektura, sztuka);
- 3) wyjaśnia przyczyny i skutki rozłamu w Kościele w XI w.

11. Społeczeństwo średniowiecznej Europy. Uczeń:

- 1) rozpoznaje typowe instytucje systemu lennego;
- 2) wyjaśnia pojęcie stanu i charakteryzuje podziały społeczne w średniowieczu;
- 3) charakteryzuje funkcje gospodarcze, polityczne i kulturowe miast w średniowieczu.

12. Kultura materialna i duchowa łacińskiej Europy. Uczeń:

- 1) wyjaśnia kulturotwórczą rolę Kościoła w dziedzinie nauki, architektury, sztuki i Życia codziennego średniowiecznego społeczeństwa;
- 2) porównuje główne elementy kultury rycerskiej i kultury miejskiej;
- 3) rozpoznaje zabytki kultury średniowiecza, wskazując różnice pomiędzy stylem romańskim a stylem gotyckim, z uwzględnieniem przykładów z własnego regionu.

13. Polska pierwszych Piastów. Uczeń:

- 1) sytuuje w czasie i przestrzeni państwo pierwszych Piastów;
- 2) wskazuje, na przykładzie państwa pierwszych Piastów, charakterystyczne cechy monarchii patrymonialnej;
- 3) wyjaśnia okoliczności przyjęcia chrztu przez Piastów oraz następstwa kulturowe, społeczne i polityczne chrystianizacji Polski;

4) ocenia dokonania pierwszych Piastów w dziedzinie polityki, gospodarki i kultury.

14. Polska dzielnicowa i zjednoczona. Uczeń:

- 1) sytuuje w czasie i przestrzeni Polskę okresu rozbitcia dzielnicowego;
- 2) opisuje postanowienia statutu Bolesława Krzywoustego;
- 3) opisuje zmiany społeczno-gospodarcze w epoce rozbitcia dzielnicowego i dostrzega związki pomiędzy rozwojem ruchu osadniczego a ożywieniem gospodarczym;
- 4) ocenia dokonania Kazimierza Wielkiego w dziedzinie polityki wewnętrznej (system porządkuje i sytuuje w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w epoce Piastów;
- 5) obronny, urbanizacja kraju, prawo, nauka) oraz w polityce zagranicznej;
- 6) charakteryzuje zmiany struktury społeczno-wyznaniowej Królestwa Polskiego po przyłączeniu ziem ruskich.

15. Polska w dobie unii z Litwą. Uczeń:

- 1) wyjaśnia przyczyny i ocenia następstwa unii Polski z Litwą;
- 2) porządkuje i sytuuje w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w epoce Jagiellonów;
- 3) charakteryzuje rozwój uprawnień stanu szlacheckiego.

16. Wielkie odkrycia geograficzne. Uczeń:

- 1) sytuuje w czasie i przestrzeni wyprawy Krzysztofa Kolumba, Vasco da Gamy, Ferdynanda Magellana oraz sytuuje w przestrzeni posiadłości kolonialne Portugalii i Hiszpanii;
- 2) ocenia wpływ odkryć geograficznych na życie społeczno-gospodarcze i kulturowe Europy oraz dla Nowego Świata.

17. Humanizm i renesans. Uczeń:

- 1) wyjaśnia źródła rozwoju kultury renesansu oraz opisuje jej charakterystyczne cechy;
- 2) charakteryzuje największe osiągnięcia: Leonarda da Vinci, Michała Anioła, Rafaela Santi, Erazma z Rotterdamu, Mikołaja Kopernika i Galileusza;
- 3) ocenia rolę druku dla upowszechniania idei renesansu oraz rozwoju cywilizacji europejskiej.

18. Rozłam w Kościele zachodnim. Uczeń:

- 1) wymienia czynniki, które doprowadziły do rozłamu w Kościele zachodnim;
- 2) opisuje cele i charakteryzuje działalność Marcina Lutra i Jana Kalwina oraz przedstawia okoliczności powstania kościoła anglikańskiego;
- 3) wyjaśnia cele zwołania soboru trydenckiego i wskazuje postanowienia służące wzmocnieniu katolicyzmu.

19. Polska i Litwa w czasach ostatnich Jagiellonów. Ucz eń:

- 1) ocenia politykę zagraniczną ostatnich Jagiellonów;
- 2) przedstawia okoliczności zawarcia unii realnej pomiędzy Polską a Litwą i jej główne postanowienia oraz wskazuje na mapie terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów;
- 3) charakteryzuje stosunki wyznaniowe w państwie polsko-litewskim i wyjaśnia ich specyfikę na tle europejskim;
- 4) przedstawia największe osiągnięcia piśmiennictwa polskiego epoki renesansu, uwzględniając twórczość Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego;
- 5) rozpoznaje reprezentatywne obiekty sztuki renesansowej na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu.

20. Społeczeństwo i ustroj Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Uczeń:

- 1) wymienia instytucje ustrojowe demokracji szlacheckiej i charakteryzuje ich kompetencje;
- 2) wyjaśnia okoliczności uchwalenia oraz główne założenia konfederacji warszawskiej i artykułów henrykowskich;
- 3) przedstawia zasady wolnej elekcji;
- 4) ocenia charakter zmian systemu polityczno-ustrojowego Rzeczypospolitej w XVII w.;
- 5) rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury baroku, odwołując się do przykładów architektury i sztuki we własnym regionie.

21. Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej sąsiedzi w XVII w. Uczeń:

- 1) wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej ze Szwecją, Turcją i Rosją;
- 2) wyjaśnia przyczyny, cele i następstwa powstania Bohdana Chmielnickiego na Ukrainie;
- 3) ocenia społeczno-gospodarcze i polityczne następstwa wojen w XVII w.;
- 4) wyjaśnia przyczyny i wskazuje przejawy kryzysu politycznego i społeczno-gospodarczego Rzeczypospolitej w II połowie XVII w.

22. Formy państwa nowożytnego. Uczeń:

- 1) charakteryzuje, na przykładzie Francji Ludwika XIV, ustrój monarchii absolutnej;
- 2) wymienia, odwołując się do przykładu Anglii, główne cechy monarchii parlamentarnej;
- 3) porównuje monarchię parlamentarną z monarchią absolutną, uwzględniając zakres władzy monarchicznej, prawa i obowiązki poddanych, rolę instytucji stanowych (parlamentu);
- 4) wyjaśnia, na czym polegała specyfika ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów na tle Europy.

23. Europa w XVIII w. Uczeń:

- 1) wymienia idee oświecenia i rozpoznaje je w nauce, literaturze, architekturze i sztuce;
- 2) charakteryzuje zasadę trójpodziału władzy Monteskiusza i zasadę umowy społecznej Rousseau;
- 3) porównuje reformy oświeceniowe wprowadzone w Prusach, Rosji i Austrii.

24. Rzeczpospolita Obojga Narodów w XVIII w. Uczeń:

- 1) przedstawia przyczyny i przejawy kryzysu państwa polskiego w czasach saskich;
- 2) wyjaśnia zmiany położenia międzynarodowego Rzeczypospolitej w XVIII w.;
- 3) charakteryzuje projekty reform ustrojowych Stanisława Konarskiego i Stanisława Leszczyńskiego oraz dostrzega przejawy ożywienia w gospodarce i kulturze czasów saskich.

25. Bunt poddanych – wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Uczeń:

- 1) przedstawia przyczyny i następstwa wojny o niepodległość;
- 2) ocenia wkład Polaków w walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych;
- 3) wymienia główne instytucje ustrojowe Stanów Zjednoczonych i wyjaśnia w jaki sposób konstytucja amerykańska realizowała w praktyce zasadę trójpodziału władzy

26. Rzeczpospolita w dobie stanisławowskiej. Uczeń:

- 1) przedstawia okoliczności powstania, zadania i osiągnięcia Komisji Edukacji Narodowej;

- 2) sytuuje w czasie obrady Sejmu Wielkiego oraz uchwalenie Konstytucji 3 maja; wymienia reformy Sejmu Wielkiego oraz postanowienia Konstytucji 3 maja;
- 3) wyjaśnia okoliczności zawiązania konfederacji targowickiej i ocenia jej następstwa;
- 4) rozpoznaje charakterystyczne cechy polskiego oświecenia i charakteryzuje przykłady sztuki okresu klasycyzmu z uwzględnieniem własnego regionu.

27. Walka o utrzymanie niepodległości w ostatnich latach XVIII w. Uczeń:

- 1) sytuuje w czasie I, II i III rozbiór Rzeczypospolitej i wskazuje na mapie zmiany terytorialne po każdym rozbiorze;
- 2) przedstawia cele i następstwa powstania kościuszkowskiego;
- 3) rozróżnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku Rzeczypospolitej.

28. Rewolucja francuska. Uczeń:

- 1) wyjaśnia główne przyczyny rewolucji i ocenia jej skutki;
- 2) wskazuje charakterystyczne cechy dyktatury jakobińskiej;
- 3) opisuje główne zasady ideowe rewolucji francuskiej zawarte w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela.

29. Epoka napoleońska. Uczeń:

- 1) opisuje zmiany w Europie w okresie napoleońskim w zakresie stosunków społeczno-gospodarczych i politycznych;
- 2) wyjaśnia okoliczności utworzenia Legionów Polskich i Księstwa Warszawskiego oraz opisuje cechy ustrojowe i terytorium Księstwa Warszawskiego;
- 3) ocenia politykę Napoleona wobec sprawy polskiej oraz postawę Polaków wobec Napoleona.

30. Europa po kongresie wiedeńskim. Uczeń:

- 1) przedstawia zasady i postanowienia kongresu wiedeńskiego, uwzględniając jego decyzje w sprawie polskiej;
- 2) wyjaśnia główne założenia idei liberalizmu, socjalizmu oraz idei narodowych w Europie w I połowie XIX w.

31. Rozwój cywilizacji przemysłowej. Uczeń:

- 1) wymienia charakterystyczne cechy rewolucji przemysłowej;

- 2) podaje przykłady pozytywnych i negatywnych skutków procesu uprzemysłowienia, w tym dla środowiska naturalnego;
- 3) identyfikuje najważniejsze wynalazki i odkrycia XIX w. oraz wyjaśnia następstwa ekonomiczne i społeczne ich zastosowania;
- 4) opisuje zmiany w poziomie życia różnych grup społecznych w XIX w. na podstawie źródeł pisanych, ikonograficznych i statystycznych.

32. Europa i świat w XIX w. Uczeń:

- 1) opisuje przyczyny i skutki wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych;
- 2) dostrzega podobieństwa i różnice w procesie jednoczenia Włoch i Niemiec;
- 3) wyjaśnia przyczyny i sytuuje w przestrzeni kierunki oraz zasięg ekspansji kolonialnej państw europejskich w XIX w.;
- 4) ocenia pozytywne i negatywne skutki polityki kolonialnej z perspektywy europejskiej oraz kolonizowanych społeczności i państw.

33. Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim. Uczeń:

- 1) wskazuje na mapie nowy układ granic państw zaborczych na ziemiach polskich po kongresie wiedeńskim;
- 2) charakteryzuje ustrój Królestwa Polskiego;
- 3) ocenia osiągnięcia Królestwa Polskiego w gospodarce, kulturze i szkolnictwie.

34. Społeczeństwo dawnej Rzeczypospolitej w okresie powstań narodowych. Uczeń:

- 1) sytuuje w czasie i przestrzeni powstanie listopadowe i powstanie styczniowe;
- 2) przedstawia przyczyny oraz porównuje przebieg i charakter powstań narodowych;
- 3) rozróżnia bezpośrednie i długofalowe następstwa powstańczych ruchów narodowych;
- 4) charakteryzuje główne nurty i postaci Wielkiej Emigracji.

35. Życie pod zaborami. Uczeń:

- 1) wyjaśnia cele i opisuje metody działań zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej;
- 2) charakteryzuje i ocenia zróżnicowane postawy społeczeństwa wobec zaborców;
- 3) porównuje warunki życia społeczeństwa w trzech zaborach w II połowie XIX w., uwzględniając możliwości prowadzenia działalności społecznej i rozwoju narodowego;

- 4) przedstawia główne nurty Życia politycznego pod zaborami w końcu XIX w.

36. Europa i świat na przełomie XIX i XX w. Uczeń:

- 1) przedstawia skutki przewrotu technicznego i postępu cywilizacyjnego, w tym dla środowiska naturalnego;
- 2) charakteryzuje przyczyny i następstwa procesu demokratyzacji życia politycznego;
- 3) przedstawia nowe zjawiska kulturowe, w tym narodziny kultury masowej i przemiany obyczajowe.

37. I wojna światowa i jej skutki. Uczeń:

- 1) wymienia główne przyczyny narastania konfliktów pomiędzy mocarstwami europejskimi na przełomie XIX i XX w. oraz umiejscawia je na politycznej mapie świata i Europy;
- 2) charakteryzuje specyfikę działań wojennych, ze szczególnym uwzględnieniem nowych środków technicznych.

38. Rewolucje rosyjskie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia polityczne i społeczno-gospodarcze przyczyny wybuchu rewolucji w Rosji w 1917 r.;
- 2) wyjaśnia okoliczności przejęcia przez bolszewików władzy w Rosji;
- 3) opisuje bezpośrednie następstwa rewolucji lutowej i październikowej dla Rosji oraz Europy;
- 4) charakteryzuje reakcję Europy na wydarzenia w Rosji.

39. Sprawa polska w I wojnie światowej. Uczeń:

- 1) charakteryzuje stosunek państw zaborczych do sprawy polskiej oraz opisuje poglądy zwolenników różnych orientacji politycznych;
- 2) ocenia wysiłek zbrojny Polaków;
- 3) wyjaśnia międzynarodowe uwarunkowania sprawy polskiej.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Zajęcia historia i społeczeństwo służą poszukiwaniu dziedzictwa epok, zatem mają zarówno charakter poznawczy, jak i wychowawczy. Ich celem jest utrwalenie pozytywnej postawy wobec przeszłości – gotowości do podjęcia dziedzictwa. Treści nauczania wydobywają poszczególne wątki dziedzictwa kulturowego, ważne z perspektywy współczesnej, nawet takie, które są drugorzędne z perspektywy epoki,

do której przynależą. Szczególnie zalecane jest szerokie uwzględnianie problematyki ojczystej i regionalnej. Zajęcia powinny mieć charakter interdyscyplinarny, a poszczególne wątki mogą być realizowane przez nauczycieli różnych specjalności (np. historia, wiedza o kulturze, filologia klasyczna, filozofia). Zajęcia powinny być prowadzone z wykorzystaniem bogatego spektrum tekstów kultury: piśmiennictwa, nagrań muzycznych, ikonografii, filmoteki, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku kultury polskiej oraz własnego regionu.

KOMENTARZ DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ PRZEDMIOTÓW HISTORIA ORAZ HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO

Dorota Babińska, Jerzy Bracisiewicz, Jolanta Choińska-Mika, Grażyna Okła, Aleksander Pawlicki

I. Ogólne uwagi o realizacji podstawy programowej z historii i społeczeństwa oraz historii

Koncepcja podstawy programowej z historii i społeczeństwa oraz historii

W Polsce nauczanie historii pełniło zawsze szczególną rolę – wiedzę historyczną uznaje się za spoiwo narodowej i cywilizacyjno-kulturowej wspólnoty, co wywołuje bardzo wysokie oczekiwania wobec osób i instytucji, biorących udział w tworzeniu i realizacji koncepcji szkolnej edukacji historycznej. Winna ona nie tylko zaznajamiać uczniów z dziedzictwem minionych epok, ale również kształtować ich postawy – wprowadzać w ogólnoludzki system wartości, wpajać wartości związane z tradycją, zwłaszcza ojczytą, umacniać przywiązanie do idei wolności i tolerancji, przygotowywać do uczestnictwa w Życiu publicznym, pomagać lepiej zrozumieć otaczający świat i mechanizmy życia społecznego.

Celem edukacji historycznej, na który kładzie nacisk współczesna dydaktyka, jest również zaznajomienie uczniów z warsztatem historyka i kształtowanie tzw. myślenia historycznego oraz umiejętności pozwalających na twórczy i aktywny udział w procesie poznawczym.

W obecnej podstawie programowej wyróżniono trzy zasadnicze obszary rozwijania kompetencji historycznych uczniów w ciągu całego toku nauczania:

1. chronologia historyczna,
2. analiza i interpretacja historyczna,
3. tworzenie narracji historycznej.

Z tymi obszarami wiążą się wymagania – tzw. wymagania ogólne – właściwe dla danego etapu edukacyjnego, ściśle podporządkowane celom kształcenia i uwzględniające wiek oraz rozwój umysłowy uczniów.

Wymagania ogólne zostały w dokumencie przedstawione w formie opisu osiągnięć obowiązujących uczniów na określonym etapie szkolnej edukacji historycznej.

Etap III Chronologia historyczna

Uczeń sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki poprzedzania, równoczesności i następstwa; dostrzega zmiany w życiu społecznym oraz ciągłość w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym.

Etap III Analiza i interpretacja historyczna

Uczeń wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski; dostrzega w narracji historycznej warstwę informacyjną, wyjaśniającą i oceniającą; wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych; wyjaśnia znaczenie poznawania przeszłości dla rozumienia świata współczesnego.

Etap III Tworzenie narracji historycznej

Uczeń tworzy narrację historyczną integrując informacje pozyskane z różnych źródeł; tworzy krótkie wypowiedzi: plan, notatkę, rozprawkę, prezentację; przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Jednocześnie wymagania ogólne zapewniają spójność całemu dokumentowi, stanowiąc punkt odniesienia dla wymagań szczegółowych oraz treści nauczania, wspomagają ich integrację i interpretację. Zwłaszcza funkcja integracyjna warta jest podkreślenia: wymagania szczegółowe składają się bowiem w sposób naturalny w większe całości, jakimi są np. problemowe ujęcia dużego wycinka dziejów czy opisy długotrwałych procesów historycznych. Zarówno w praktyce lekcyjnej, jak i w narracjach podręcznikowych czy w materiałach egzaminacyjnych nie należy poprzestawać na wyliczonych w podstawie programowej wymaganiach szczegółowych, ale również dokonywać ich integracji, zgodnie z wymaganiami ogólnymi.

Materiał przewidziany dla każdego etapu edukacyjnego został podzielony na jednostki/ komponenty tematyczne, których tytuły pomagają określić zakres merytoryczny przekazywanych treści. Wymagania szczegółowe ułatwiają konkretyzację, w tym także sugerują możliwe rozwinięcie (bądź zawężenie) omawianej problematyki.

Każdy nauczyciel indywidualnie projektuje proces dydaktyczny, a wymagania ogólne pełnią rolę drogowskazu. Jednocześnie wskazują one możliwe rozwiązania praktyczne, służące kształceniu umiejętności uczniów. I tak np. wymaganie ogólne

dla II etapu edukacyjnego – Analiza i interpretacja historyczna: Uczeń odpowiada na proste pytania do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji, pozyskuje informacje z różnych źródeł oraz selekcjonuje je i porządkuje sugeruje wręcz konkretne formy pracy z uczniem. Ćwiczenie powyższych kompetencji winno się odbywać na każdej niemal lekcji, niezależnie od omawianego tematu.

Raz jeszcze zatem należy powtórzyć, że zapisy podstawy nie ograniczają autonomii nauczyciela w doborze metod pracy i treści nauczania. Jednak ich wybór i układ powinien zostać podporządkowany zakładanym osiągnięciom uczniów. Zalecane jest, by każdy nauczyciel sporządził, w oparciu o podstawę programową, własny plan pracy, uwzględniający potrzeby i możliwości konkretnego zespołu uczniowskiego. Należy jednak unikać przesadnego rozbudowywania treści. Warto natomiast jak najwięcej czasu poświęcić na kształcenie umiejętności krytycznej analizy różnego typu źródeł, synchronizowania wydarzeń w czasie, ich interpretacji i innych, wymienionych w celach kształcenia dla danego etapu, kompetencji. Stąd wynika m.in., że w wewnątrzszkolnym systemie oceniania mogą znaleźć się również wymagania nieuwzględnione w podstawie programowej.

Układ treści nauczania

Zachowanie, zakładanej przez twórców reformy, ciągłości programowej, wymaga, by każdy nauczyciel, niezależnie od typu szkoły, znał całą podstawę i wymagania dla kolejnych etapów.

Podstawa programowa zakłada, że uczniowie szkoły podstawowej, począwszy od klasy IV do VI, tak jak to miało miejsce dotychczas, realizować będą przedmiot *historia i społeczeństwo*. Ma on charakter propedeutyczny – zaznajamia z podstawowymi pojęciami historycznymi i kategoriami społecznymi, chronologią, przypominając bardziej „obrazy z dziejów” niż regularny wykład o przeszłości.

Istotną nowością podstawy jest połączenie programowe cyklu gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego. Przyjęcie powyższej zasady spowodowało inny, od dotychczas stosowanego, układ treści nauczania. W gimnazjum uczeń zapozna się z historią Polski i świata do 1918. Materiał obejmujący dzieje po I wojnie światowej aż po czasy współczesne został przeniesiony do pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej.

Takie „wzmocnienie” historii najnowszej w obecnej podstawie wynika z przekonania, że znajomość historii XX wieku stanowi klucz do lepszego zrozumienia otaczającego świata, mechanizmów życia społeczno-politycznego i wydarzeń dnia dzisiejszego, sprzyjając zarazem podnoszeniu świadomości obywatelskiej. Dotychczasowy układ treści, w którym dzieje najnowsze omawiano co prawda dwukrotnie (raz w gimnazjum i ponownie w szkole ponadgimnazjalnej), ale zawsze pod koniec etapu edukacyjnego, w szkolnej praktyce ujawnił liczne wady – doświadczenie pokazało, że brak czasu zmusza nauczyciela do szybkiego, pobieżnego, a co za tym idzie

bardzo powierzchownego omawiania niezwykle skomplikowanych problemów historii poprzedniego stulecia. Owocuje to słabą znajomością dziejów najnowszych wśród absolwentów zarówno gimnazjum, jak też szkoły średniej.

Rozwiązania przyjęte w obecnej podstawie – połączenie programowe cyklu gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego – umożliwią nauczycielowi rzetelne omówienie całego materiału, także dotyczącego wcześniejszych epok, a uczniowi ułatwią jego przyswojenie.

Egzaminem gimnazjalnym będą objęte tylko treści omawiane w gimnazjum – a więc historia do 1918 r. Egzamin maturalny natomiast odwoływać się będzie do wiedzy i umiejętności nabytych przez uczniów w toku całej szkolnej edukacji historycznej.

II. Szczegółowe uwagi o realizacji podstawy programowej

Gimnazjum

Najistotniejszą zmianą wprowadzoną przez nową podstawę jest zespolenie programowe gimnazjum i I klasy szkoły ponadgimnazjalnej w czteroletni cykl. Zmiana ta jest szczególnie ważna z punktu widzenia szkoły gimnazjalnej. Dzięki temu, że ograniczenie zakresu chronologicznego nie pociągnęło redukcji całościowej puli godzin, nauczyciel historii w gimnazjum będzie miał więcej czasu na dokładne zapoznanie młodzieży z dziejami Polski, Europy i świata. Daje to możliwość poszerzenia i uporządkowania wyniesionej ze szkoły podstawowej wiedzy historycznej oraz rozwinięcia umiejętności związanych z szeroko rozumianym myśleniem historycznym. Dominujący w gimnazjum układ chronologiczny pozwala także na pełniejsze ukazanie miejsca Polski w dziejach powszechnych.

Jakie są cele nauczania?

III etap edukacyjny (gimnazjum) jest niezwykle istotny w procesie przygotowania młodego człowieka do samodzielnego, odpowiedzialnego funkcjonowania we współczesnym świecie. Z punktu widzenia kształcenia historycznego, to właśnie na etapie gimnazjalnym uczeń poznaje najważniejsze postacie, wydarzenia i procesy wpływające na naszą świadomość historyczną, kulturę materialną i duchową. Wiedza ta pozwala na kontynuowanie procesu budowania własnej tożsamości narodowej i obywatelskiej. Umożliwia ona także coraz bardziej samodzielne porządkowanie świata wartości.

Naczelne cele nauczania historii w gimnazjum związane są przede wszystkim z kształceniem umiejętności swobodnego posługiwania się chronologią. W procesie nauczania warto więc zwrócić uwagę na takie umiejętności proste jak: sytuowanie

wydarzeń i procesów historycznych w czasie, ustalanie związków poprzedzania, równoczesności i następstwa. Pomocny w realizacji tych celów jest bez wątpienia zaproponowany przez autorów podstawy programowej chronologiczny układ treści nauczania. Dzięki temu możliwe będzie przygotowanie ucznia w kierunku kształcenia bardziej złożonych umiejętności, obejmujących między innymi samodzielne dostrzeganie zmian w życiu społecznym oraz ciągłości w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym.

Kolejna grupa celów nauczania historii w gimnazjum łączy się z kształtowaniem umiejętności związanych z samodzielną analizą i interpretacją wydarzeń i postaci historycznych. Kończący III etap edukacji uczeń powinien umieć wyszukiwać i porównywać informacje pochodzące z różnych źródeł oraz samodzielnie formułować wnioski. Warto również zwrócić uwagę na kształtowanie krytycznego podejścia do narracji historycznej, w tym na rozróżnianie przez ucznia warstwy informacyjnej, wyjaśniającej i oceniającej. Równie ważne jest, by gimnazjalista potrafił wyjaśnić związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń i procesów historycznych, a także umiał wskazać powiązania między przeszłością a czasami nam współczesnymi.

W procesie nauczania historii w gimnazjum niezwykle istotne jest także systematyczne przygotowywanie ucznia do samodzielnego tworzenia narracji historycznej. Realizując ten cel należy uwzględnić zarówno krótkie wypowiedzi (np. plan, notatka), jak i formy bardziej złożone (np. rozprawka). Tworząc samodzielną narrację historyczną uczeń gimnazjum powinien umieć integrować informacje pozyskane z różnych źródeł oraz przedstawić argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Realizacja tak zakreślonych celów nauczania wymaga od nauczyciela odpowiednio dobranych do emocjonalnego i intelektualnego rozwoju ucznia metod dydaktycznych. Szczególnie ważne jest zwrócenie uwagi na dobre przygotowanie metod aktywizujących, opartych o różnego typu formy warsztatowe, które pozwalają na pełne włączenie uczniów w proces dydaktyczny i istotnie pomagają w kształtowaniu konkretnych umiejętności. Warto o tym pamiętać, zwłaszcza w kontekście dominującego w gimnazjum chronologicznego układu treści nauczania, który w polskiej tradycji często łączony jest z dominacją wykładowych form prowadzenia zajęć lekcyjnych.

Czego uczymy się w gimnazjum?

Jak to już powiedziano treści nauczania historii w gimnazjum zostały uporządkowane według układu chronologicznego. Chronologiczny układ treści sprzyja kształtowaniu umiejętności związanych z poznawaniem związków przyczynowo-skutkowych oraz samodzielnemu dostrzeganiu przez ucznia wpływu przeszłości na zjawiska zachodzące w świecie nam współczesnym. Trzydzieści dziewięć bloków

tematycznych obejmuje okres od początków dziejów do I wojny światowej włącznie. Szczególny nacisk poło Żony został na dogłębne zaprezentowanie historii państwa i narodu polskiego. Solidny kurs historii powszechnej pozwala na pełniejsze zrozumienie dziejów ojczystych oraz odniesienie ich do szerszego kontekstu historycznego. Ważnym elementem nowej podstawy programowej jest również uwzględnienie w treściach nauczania obszarów związanych z historią społeczną i historią szeroko rozumianej kultury. Dotychczasowa dominacja historii politycznej przełamana została położeniem nacisku na zjawiska i procesy istotne z punktu widzenia rozwoju cywilizacji. Pełna realizacja zawartych w podstawie treści nauczania wymaga od nauczyciela, aby wprowadził uczniów do korzystania z podstawowego warsztatu pracy historyka, np. korzystania z różnego typu źródeł pisanych, ikonograficznych i statystycznych o raz doskonalenia form tworzenia przez ucznia własnej narracji historycznej. Spora swoboda czasowa pozwala także na wzbogacenie przez nauczyciela prezentowanych w podstawie treści nauczania o elementy historii regionalnej czy też rozbudzenie szczególnego zainteresowania wybraną epoką, postacią lub wydarzeniem historycznym. Działania takie mogą być pomocne w odkrywaniu przez uczniów historii jako nauki, którą warto poznać w zakresie poszerzonym na kolejnym etapie edukacyjnym.

Jak czytać wymagania szczegółowe?

Zgodnie z przyjętą konstrukcją podstawy programowej wyróżniono w niej dwie zasadnicze grupy wymagań: ogólne oraz szczegółowe, rozumiane jako konkretne opisy osiągnięć uczniów gimnazjum w zakresie nauczania historii. Cele ogólne pełnią funkcję nadrzędną i odnoszą się do całego procesu nauczania. Wymagania szczegółowe mają bardziej operacyjny charakter i wyjaśniają, co konkretnie uczeń powinien umieć, aby można było uznać, iż opanował dany zakres tematyczny.

Przykład

Należy przyjąć, że uczeń opanował zakres tematyczny bloku *Spółeczeństwo średniowiecznej Europy*, jeżeli potrafi samodzielnie:

- 1) rozpoznać typowe instytucje systemu lennego,
- 2) wyjaśnić pojęcie stanu i scharakteryzować podziały społeczne w średniowieczu,
- 3) scharakteryzować funkcje gospodarcze, polityczne i kulturowe miast w średniowieczu.

Opisanie treści nauczania w języku konkretnych wymagań szczegółowych pozwala na realizację dwóch fundamentalnych założeń nowej podstawy programowej. Pierwsze z nich to jasne określenie obligatoryjnego dla wszystkich minimalnego zakresu wymagań, który może znaleźć swoje odbicie w kończącym III etap edukacyjny egzaminie gimnazjalnym (choć nie należy w żadnym wypadku zakładać, że lista wymagań to po prostu zestaw „zadań” egzaminacyjnych). Drugie ze

wspomnianych założeń to silne zaakcentowanie wagi, jaką przykładamy do kształtowania umiejętności uczniowskich (nie powinniśmy skupiać się na podawaniu i egzekwowaniu mnóstwa suchych informacji). Ważne jest nie tylko, co uczeń wie, ale i w jaki sposób potrafi swoją wiedzę wykorzystać. Dobrą ilustracją takiego myślenia może być przykład bloku tematycznego *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej sąsiedzi w XVII wieku*. Oczekiwania od ucznia zawarte w nowej podstawie nie obejmują pełnej znajomości przebiegu siedemnastowiecznych wojen Rzeczypospolitej z sąsiadami; skupiają się za to na umiejętności wyjaśnienia przyczyn i skutków konfliktów oraz powiązania tych wydarzeń z kryzysem gospodarczym i społeczno-politycznym państwa polskiego w II połowie XVII wieku.